

Ольга Матрос

**ІВАН ВАСИЛЬОВИЧ ЛУЧИЦЬКИЙ – ПЕДАГОГ,
ПРОСВІТНИК ТА ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ**

У статті здійснено аналіз життєвих етапів становлення І. В. Лучицького як педагога, просвітника і громадського діяча. Встановлено, що вчений зробив великий внесок у розвиток вітчизняної науки та історії, а його громадсько-політична діяльність була незмінно спрямована на утвердження демократії та підвищення культури народу.

Ключові слова: І. В. Лучицький, педагог, громадський діяч.

У контексті досліджень розбудови національної освіти надзвичайного значення набуває вивчення періоду кінця ХІХ – початку ХХ ст., коли формувалася і розвивалася українська культурно-національна ідея й відбувався духовний ренесанс. Цей час характеризувався складними ідейними пошуками шляхів відродження етнічного самоусвідомлення українців через розвиток мови і літератури і, насамперед, через суспільну боротьбу за рідномовну школу. Вітчизняна педагогічна думка цього періоду представлена цілою плеядою видатних педагогів-просвітників, культурних, громадських діячів, серед яких чільне місце належить Івану Васильовичу Лучицькому.

Деякі аспекти педагогічної та громадсько-політичної діяльності І. В. Лучицького розглядалися в статтях О. О. Коника, С. І. Лимана, В. А. Потульницького, С. П. Стельмаха та у працях Ю. Ф. Іванова, Н. А. Логунової, Н. С. Побірченко, С. Н. Погодіна, Л. В. Таран.

Мета статті – здійснити аналіз життєвих етапів становлення І. В. Лучицького як педагога, просвітника і громадського діяча.

Іван Васильович Лучицький – український історик, педагог, просвітник, народився у 1845 році в Кам'янці на Поділлі в родині вчителя давніх мов – давньогрецької, латині, давньоєврейської. Отримавши домашнє виховання, у 1857 р. він вступає до третього класу Кам'янець-Подільської чоловічої гімназії, а вже у 1861 р. переводиться у сьомий клас чоловічої Першої Київської гімназії. Уже через рік І. В. Лучицький стає студентом історико-філологічного факультету Київського університету св. Володимира.

І. В. Лучицький будучи студентом, вісімнадцятирічним юнаком, розпочинає свою письменницьку діяльність, насамперед пише роботу у вигляді двох критичних фельєтонів у «Киевлянині» в червні 1863 році [9, с. 1].

У період навчання І. В. Лучицького в університеті відбулося його знайомство з працями відомих вчених: Л. Блюхнера, Я. Молешотта,

Л. Фейербаха, з «Колоколом» А. І. Герцена. Найбільшого враження справило на нього праці основоположників позитивізму О. Конта і Г. Спенсера. Під їх впливом формувалось наукове світобачення молодого вченого [8, с. 267].

Після закінчення університету в 1866 р. І. Лучицький був залишений стипендіатом (в аспірантурі) для підготовки до професорського звання і почав займатися історією французького протестантизму.

У 1869 році І. Лучицький влаштувався вчителем російської мови і церковнослов'янської словесності в Києво-Подільську прогімназію, тому що завершувався термін перебування його в аспірантурі. А вже наступного року його у цій же гімназії призначили вчителем історії та географії.

Як зазначає сучасна дослідниця Н. А. Логунова: «Своїм науковим фахом майбутній вчений обрав історію Франції. Після магістерського іспиту І. В. Лучицький почав працювати над задуманим ним тритомником «Історія феодальної реакції у Франції в XVI–XVII ст.». У 1870 році Лучицький прочитав дві пробні лекції, які поклали початок викладацькій діяльності вченого, адже 23 жовтня 1870 р. Івану Васильовичу дозволили читати лекції по новітній історії та згодом було затверджено приват-доцентом із загальної історії [3, с. 53–56].

Вже восени 1871 р. І. В. Лучицький захистив у Казанському університеті магістерську дисертацію «Феодальная аристократия и кальвинисты на Юге Франции». Тієї ж осені 1871 року на кафедрі загальної історії Київського університету св. Володимира відкрилась вакансія викладача з ряду причин: насамперед з відставкою Більбасова та виїзді М. П. Драгоманова за кордон, тому кафедра залишилася без викладача і факультет вважав своїм обов'язком запропонувати І. В. Лучицькому доцентуру по цій кафедрі.

У 1872 р. наказом по Міністерству народної освіти вченому оформили відрядження і він виїхав у Францію для роботи в архівах, бібліотеках, наукових установах. Відрядження тривало з перервами два роки [3, с. 57]. Взагалі, матеріали для дисертації і досліджень з історії Франції Лучицький вивчав в архівах і бібліотеках країни, куди виїжджав 20 років поспіль.

Професор І. В. Лучицький разом з іншими професорами університету, зокрема Д. О. Граве, В. М. Перету приділяли особливо багато уваги підготовці наукових кадрів. Завдяки турботі І. В. Лучицького та інших, до наукової діяльності готувались при університеті і жінки [2, с. 153].

З 1877 по 1907 р. І. В. Лучицький був професором Київського університету св. Володимира. Початок його викладацької діяльності співпало з підйомом українського національного руху, відомого під назвою українофільство, яке зародилося ще в 40-х роках XIX століття.

А вже друга половина XIX століття характеризується помітною

активізацією визвольних прагнень і змагань української, демократично налаштованої інтелігенції та пошуком нових, легальних форм боротьби за громадянські свободи. Тому були створені «Громади» у різних містах, зокрема і в Києві з метою національно-культурної та суспільно-політичної просвіти українського народу. До цієї Громади ввійшло чимало непересічних творчих особистостей, знаних у світі письменства, музики, історії, етнографії тощо. На той час, а саме у середині 70-х років до Київської громади входив і Іван Васильович Лучицький та був досить активним її діячем. Так, на III Археологічному з'їзді, що відбувся у серпні 1874 році І. В. Лучицький виступив із доповіддю «О малорусской демонологии». Наприкінці грудня 1887 року І. В. Лучицький увійшов в редакційний «комітет» для підготовки нового номеру журналу «Киевская старина». А вже 15 березня 1888 року виходить перший том «Киевской старины», де було опубліковано статтю Лучицького – «Київ у 1766 році». У 1895 р. І. В. Лучицького було запрошено до співпраці в газеті «Киевское слово». У 1906 році в Києві обмірковується питання про заснування українського наукового товариства. І вже у цьому році Статут товариства був підписний громадянами, також під цим Статутом підписався і І. В. Лучицький [6, с. 197–199].

Так як, І. В. Лучицький був членом Товариства Нестора Літописця, він читав публічні лекції, а саме з «Економічної історії Європи XVII і XVIII ст.» по середам від 8 до 9 години вечора. Були встановлені і ціни на лекції: від 10 лекцій і більше – 3 рубля, від 6 до 9 лекцій – 2 рубля, за 3 лекції – 1 рубель, окремі лекції коштували 50 копійок. При підписці на всі курси – 12 рублів. Допускалася і розстрочка. Також зазначалося, що лекції могли відбутися лише у тому разі, якщо підпишеться не менше 40 осіб на кожний курс. І з дозволу керівництва у неділю 15 березня 1898 року, в актовому залі Київського університету св. Володимира, на користь малозабезпечених студентів, професор І. В. Лучицький прочитав публічну лекцію на тему «Джордано Бруно» [15; 5].

Як зазначає О. Новікова: «І. В. Лучицький читав публічні лекції, рецензував гімнастичні програми, активно сприяв благодійним організаціям Києва і інших міст – щодо допомоги незаможним студентам, сприяння єврейським учням, дітям робітників, сиротам, товариству облаштування жител і поліпшення побуту робітничого класу в Києві й інших містах. Коли Росію охопив голод, І. Лучицький та В. ауменко за безоплатної участі вітчизняних і закордонних діячів, видали «Киевский сборник в пользу пострадавших от неурожая» (1892 р.), кошти від продажу якого віддали голодуючим» [5].

У Івана Васильовича була своя когорта учнів, які виступали з доповідями на засіданнях історичного товариства Нестора Літописця, друкувалися в «Киевской старине», ознайомлювалися з пам'ятними місцями України, їздили до Суботова, Качанівки, Китаєва, Канева – на

могилу Т. Шевченка. Дружні стосунки вони зберегли на все життя. Професор мав складний характер, зі студентами він не панькався [5].

Вимагаючи від учнів завершити дисертацію в строк, він неодноразово погрожував їм «березовою кашею» в разі запізнення. Вони ж не тільки цінували його «поклади знань», принциповість, шляхетність, порядність, а й стали його вірними соратниками в багатьох починаннях [1, с. 7].

І. В. лучицький вмів поєднувати свою політичну кар'єру з просвітницькою діяльністю. Адже у 1907 році його було обрано депутатом до III Державної думи від Києва, тому що належав до Конституційно-демократичної партії. Саме на засіданнях у Державній думі Лучицький активно виступав та відстоював питання про створення українських шкіл і судів. Так, на одному виступі у Державній думі від 4 грудня 1909 року І. Лучицький говорив: «Я повинен сказати, що я вийшов захищати лише одне: всі простори півдня Росії є одна певна національність, це – національність малоросійська і щоб нам не говорили, я буду говорити, що ця національність повністю незалежна від великоросійської, ця національність мала свій суд, вона мала свій суд на своїй мові. Вона є «руская», але не «русская», вона мала свій суд, вона мала свою організацію» [13; 1–3].

Також він виступав і за українізацію шкіл та патріотично відстоював права всього українського народу, тому на цьому ж засіданні він говорив: «...в той самий час, коли ви заперечуєте право за національністю розмовляти на своїй мові, і користуватися судом, як своїм судом, а не чужим, ви в той же час забуваєте, що поряд існує частина населення, яка всім цим користується. Якщо ви дійсно бажаєте єдності, а не штучної єдності, якщо ви бажаєте створити справжню Росію, а не Росію насилля і безладу, тоді ви повинні бути обмежені, вони повинні бути визнані рівноправними і суд також, як і школа. ...Я не знаю іншого народу, який би мав більше на це прав, чим малороси» [12; 2].

А вже у 1908 році І. В. Лучицький пише свої пропозиції та вимоги до Міністра народної освіти у зв'язку з виділенням коштів на наукові і педагогічні потреби Київського і Харківського університетів. Так, по Київському університеті вчений зазначає: «Согласно ходатайству университета, Министра народного просвещения: 1) на обзаведение психологической лаборатории и анатомической в сумме 19208 руб. 80 коп. 2) на усиление химической лаборатории в сумме 11945 руб.» [11; 2].

Хоча факультетське керівництво весь час шукало заміну І. В. Лучицькому, ставлячись до нього, за словами Піскорського, як до «заклятого ворога», воно весь час змушувало визнати кафедру вакантною, і 1 травня 1902 р. оголосило конкурс. На початку 1903 р. І. Лучицький вийшов на пенсію. І тим не менш, у 1908 р. вченого було обрано членом-кореспондентом Російської академії наук, став професором Петербурзького університету, а також читав лекції слухачам

Петербурзьких вищих жіночих курсів [3, с. 153].

У 1913 році вченого було обрано Почесним членом Петербурзького університету. У цьому ж році 25 листопада Іван Васильович отримав листа від Ректора імператорського Петербурзького університету із таким змістом: «Имею честь препроводить Вашему Превосходительству диплом на звание Почетного Члена Императорского С. Петербургского университета и просить Ваше Превосходительство принять уверения в совершенном моем уважении и таковой же преданности [14; 1].

1914 рік для І. В. Лучицького виявився досить важливим, адже саме у цьому році був ювілей 50-річчя його наукової діяльності, який був урочисто відзначений спеціальним засіданням історичного товариства при Санкт-Петербурзькому університеті. Саме в цьому році виповнилося 50 років з дня опублікування першої статті І. В. Лучицького. На честь педагогічної та наукової діяльності, професору був присвячений весь номер «Научного исторического журнала». Вченому прислали листи з ювілейними привітаннями. Так, 24 березня 1914 року надійшла телеграма від історика М. І. Карєєва з Києва до Петербурга: «Шановний Іван Васильович, в день вашого великого свята, вітаємо вас як чоловіка, що в історії рідного краю став зразком чесного діяча, що зумів з'єднати загальнолюдські ідеали у заслуженій національній українській справі, слава вам старий друже» [16; 1].

В депутатській діяльності він розчарувався, поступово відійшов від політичної діяльності і порвав з кадетами, тобто вийшов з Конституційно-демократичної партії. У 1917 році у зв'язку з погіршенням здоров'я поїхав до себе на хутір Каврай Полтавської губернії. Тут 22 серпня 1918 р. він помер.

Таким чином, Іван Васильович Лучицький зробив великий внесок у розвиток науки та історії: Західної Європи, України. Також його наука пам'ятає як видатного педагога, викладача та професора Київського університету св. Володимира і Петербурга. Тривале перебування І. В. Лучицького за кордоном вплинуло й на суспільно-політичні погляди вченого, зокрема, зародився народницький струмок. Його громадсько-політична діяльність була незмінно спрямована на утвердження демократії та підвищення культури народу. Нове звернення до праць вченого дозволяє розширити наше уявлення про нього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. З іменем Святого Володимира : [у 2 кн.] / [упоряд. В. А. Короткий, В. І. Ульяновський]. – К. : Заповіт, 1994. – Кн. 1. – 1994. – 391 с.
2. Історія Київського Університету. 1834–1959 / [під ред. О. З. Жмудського]. – К., 1959. – 631 с.
3. Логунова Н. А. Наукова та громадсько-політична діяльність І. В. Лучицького : дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. Наук :

- 07.00.06 / Логунова Наталія Анатоліївна. – Київ., 2006. – 205 с.
4. Лучицька С. В., Таран Л. В. И. В. Лучицкий – исследователь истории Украины / С. В. Лучицька, Л. В. Таран // *Вопросы історії*. – 2007. – № 3. – С. 153–160.
 5. Новікова О. Втрачений світ / О. Новікова // *Дзеркало тижня*. – 2005. – № 30. – 38 с.
 6. Побірченко Н. С. Педагогічна і просвітницька діяльність українських Громад у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття : [у 2 кн.] / Н. С. Побірченко. – К. : Наук. світ, 2000. – Кн. 1 : Київська громада. – 307 с.
 7. Таран Л. В. Французька, російська й українська історіографія (70-ті рр. ХІХ – початок ХХ ст.) : [монографія] / Л. В. Таран. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2009. – 247 с.
 8. Таран Л. В. Иван Васильевич Лучицкий (1845–1918) / Л. В. Таран // *Портреты историков: время и судьбы* : в 2 т. – Т. 2 : Всеобщая история / [отв. ред. Г. Н. Севастьянов и др.]. – М. : Иерусалим, 2000. – С. 267–275.
 9. Тарле Е. В. И. В. Лучицкий как университетский преподаватель / Е. В. Тарле // *Научный исторический журнал*. – 1914. – № 4. – С. 5.

Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені

В. І. Вернадського (ІР НУВ)

Ф. 66 – Лучицький Іван Васильович

10. Спр. 197. Мнение о плане испытаний воспитанников Киево-Подольской прогимназии, предложенный инспектором той же прогимназии 17 мая 1869г., 2 арк.
11. Спр. 47. О ходатайстве перед Министром народного просвещения по поводу выделения средства на научные и педагогические нужды Киевского и Харьковского университетов. 1908 г., 4 арк.
12. Спр. 255. О постановке и обсуждении вопроса в Государственной думе по украинизации школ. 1909 г., 6 арк.
13. Спр. 254. Стенограмма Выступления в заседании Государственной думы по вопросу об устройстве украинских школ и судов. 4 декабря 1909 г., 5 арк.
14. Спр. 372. Ректор Петербургского университета Лучицкому. Сопроводительное письмо к диплому на звание Почетного члена Петербургского университета 25 ноября 1913 г., 1 арк.
15. Спр. 560. Программы публичных лекций, читанных членами Обществ Нестора Летописца и естествоиспытателей. 1897–1899, 1907 гг., 6 арк.

Ф. III – Листування

16. Спр. 16080. Поздравительная телеграмма в связи с 50-ти летием его научной деятельности. 26 марта 1914 г. Из Киева в Петербург, 1 арк.